

06
10

59 964
~~25.537~~
Львів. Вибірковий
Р

М. ОМЕЛЯНОВИЧ ПАВЛЕНКО

старший

ПЕРЕГОВОРИ З ДОБРАРМІЄЮ

(Відбитка з календаря-альманаха
„Д н і п р о“ на рік 1931)

1
нац

Л Ї В І В — — — 1930.

T3(2)416-314, 013
+ T3(2)412.9-497, 013

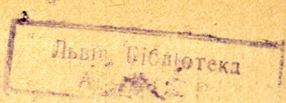
2001

Накладом Т-ва Допомоги Емігрантам з Великої України

З друкарня Щасного Беднарського в аренді „Промислу Графічного“
Львів, Ринок 9.

28.537

З весною 1919 р. Балтійсько-чорноморсько-поволзька рівнина знову стає тереном значних військових подій. Домінуюча роля повстанців при слабих чисельно регулярних арміях. Паралізувати повстанчий рух та партизани Махна, тощо. На Київ чи Одесу?

В міру того, як армія Директорії, яка 4/І 1919 р. лишила Київ, частинно від натиску на нас большевиків, частинно від хиб, що вона сама носила в собі, й постійно відступала, на задах червоних завойовників згромаджувалася нова сила, чорноземна — степова — повстанці.

Безпардонне господарювання вістників «нового раю на землі» дуже хутко витверезувало нашу дійсно трудову частину селянства та громадянства й змушувало його організовано, до часу неспокійне вищим проводом, виявляти свою активність, ведучи покищо свою акцію у згоді з тими, що були в офензиві супроти червоних військ, себто з Добровольчою армією.

Використовуючи цю нагоду, Денікин з невеликого Ростовсько-Великокнязького плацдарму вражаючи скоро розвинув свою операцію й з кінцем червня його полки досягають лінію: Царицин, Балашок—Білгород—Катеринослав, а далі по Дніпру вниз включно аж до Херсону.

Однак перехід 5/VII. (н. ст.) Гал. Української армії на терен Великої України та зв'язане з цим провізоричне замирення*) на польсько-українському фронті — відкривають їй для уряду У. Н. Р. нові перспективи. На цю подію не забарилися відгукнутися й повстанчі організації, які тепер ми вже спостерігаємо, частинно й на задах «білих».

Роля цих іррегулярних організацій стає помітною. Вони стають досить значною підпорою для тих, з ким злучили свою акцію, і таким же тягарем для тих, проти кого її спрямували.

Штаб Добрармії відчув це й очевидячки не мав щастя пригорнути її до себе, з виїмком русофільствующого партизана Струка, за якого ген. Драгомиров доносив ген. Денікину, що по ньому «давно віршовка плаче*). Партизани були проти Добрармії. Цінною є така замітка Денікіна: Дії повстанческих отрядов вносили подчас весьма серьезные осложнения в стратегию всех борющихся сторон, ослабляя попере-

*) Дивись Літонис Укр, Рев. О. Доценка

**) Оч. Русскої Смути т. V, ст. 134.

сменно то одну, то другу, внося хаос в тилу і отвлекая войска с фронта*).

Втручанням в гру повстанців ще справа не обмежувалася, бо в степу появились отамани-пірати; заложення чисто анархічного, які влучно підхоплюють існування попиту на зорганізоване хуліганство, очайдушність, ушкуйництво на суші та нахилу, навіть певних ширших верств, почасти знівечених довгим перебуванням на війні, — до кочовничого, наповненого щоденною небезпекою життя.

Тимчасом розпорошена по різних повстанчих загонах ця «вольниця» лише чекала на вождя й степ — наш український степ (Гуляй-Поле) дає їм його в особі хитрого отамана Махна.

Спорадично, як гриби після дощу, виростили махнівці; росли, множилися, переходили з краю в край, як перекотиполе, що його сьогодні бачимо тут, а завтра зовсім на іншому місці.

Не забарився й сам Махно стати «батьком над батьками», зорієнтувався й повів у степу політику на свій страх і совість.

Історія знає випадки, коли й уставлені королі Франції входили, в часі змішань, в спілку з розбишаками; знав це, чи не знав Махно, але не забарився з пропозицією своїх послуг то до одних, то до других супротивників і треба сказати правду, його послам було що запропонувати, бо його «вольниця», як сила боєва, була на височині тогочасних вимог^{***}).

Так представлялося в грубих зарисах стратегічно-політичне становище з початком червня 1919 р., при якому зєднанням тепер фактично, арміям Соборної України малося знайти лінію поведінки, що здобувалаб для нашого національного діла нові позиції, як поміж ворогами, до зіткнення з якими ми мусили зараз же прийти, так і на арені світових подій.

Знаємо, що зі сторінок нашої мемуаристики все не сходять питання — чи правдиво був зорганізований наступ, бо що до того двох думок не було, що стояти на місці ми не могли. В літі 1919 «напряма на Одесу був доцільніший» кажуть противники нашої літньої офензиви на Київ.

Я сам був також запитаний свого часу з цього приводу й висловився за рух в Одеський район — виходячи з того заложення, що угода з Денікіном була злудою, лише становище, що ставилоб його діло на межі банкруцтва, — моглоб його зробити чутливішим щодо українських змагань, а через нього й його довірителів, тобто Антанту. В цей бік наша стратегія, на мою думку, й мала звернути увагу.

***) тамже.

Тим більше, що й на південно-східньому напрямку ми моглиб знайти військового майна стільки, що висталоб на довго (Вознесенск).

Як би там не було, київська комбінація опанувала 10/VIII. остаточно новоскладений вищий командний апарат і Штаб Головного Отамана, була апробована й негайно подана до війська на виконання.

Спільна офензива всіх тогочасних боевих ресурсів України мала задемонструвати перед світовою опінією політичну зрілість нації й, дійсно, будучий історик не зможе не віддати пошани збірному військовому організмові, де зібралася національна еліта. В цьому війську поруч з селянином з Київщини, Полтавщини й Херсонщини можна було побачити людей зі Стрийщини, Скільщини чи з над Сяну та Буковини. Кожний приніс з радістю в національний чин свою частку таланту, боевого завзяття та витревалости.

Але на великий жаль у цьому спільному національному здвигові не взяла участі група наших же людей, лише з певним відмінним політичним світоглядом, яка називала себе й надалі — Малоросами. Доля все-ж хотіла ввести їх в українське оточення: ходом подій, певні групи Малоросів опинилися на Кубані, серед українського населення, яке дало саме той пляцдар, в якому отаборилося, а пізніше вийшло на нову боротьбу невеличке ядро Добровольчої армії.

Це все сталося тоді, коли гасло «Україна для Українців» перекотилося з одного краю широких просторів України аж на другий та було тою невидимою ланкою, що людей різного політичного світогляду намагалася споїти в один національний організм.

II

Як бути з Денікинцями? Уряд У.Н.Р. бере на себе ініціативу навязання взаємин із командуванням Добр. Армії. Військова делегація від обох укр. армій. Моя подорож як голови делегації з інформативною метою до чільних військовиків.

Як бути з Денікином? Ось те питання, яке з моменколи наші куріні рушили в загальний бій з червоною армією, стає з кожним днем пекучішим.

Досить взяти, скажемо, схемку ч. 21 з част. II. праці ген. Капустянського, а на ст. 105, т. 5. з праці ген. Денікіна, аби зрозуміти всю актуальність поставленого питання.

Численні матеріали, що тепер є до нашої розпорядимости, свідчать, що не можемо покласти вини на урядові кола, що мовляв, справа була занедбана. Скорше можемо говорити про дотепність нашої дипломатичної розвідки, про згоду чи незгоду, однодумність та радикальну поставу зверхніх наших органів, від яких залежало дати відповідні директиви,

які армії дозволилиб зайняти ясну моральну поставу супроти нових реставраторів єдиної й невідимої.

Отже нас може цікавити передовсім те, чи було поставлене рубом таке питання: можлива, зрештою, якась співпраця з провідниками організму, який угрупався й оформився біля гасла «Єдина й неподільна Росія?» Студіюючи матеріали, ми на поставлене питання знаходимо дві відповіді — одні наші чільні люди вважали, що можлива угода лише чисто військова й при тому за посередництвом французької дипломатії, а другі, що треба добиватися порозуміння з Денікіном за всяку ціну, бо поза цим ніщо не посує нашу справу наперед.

Прихильники цих формул були в обох таборах — наддніпрянському й наддністрянському. В останньому була популярніша перша, що вкінці набула й прав юридичних.

В такій обстанові загадкового Сфінкса, приблизно за тиждень до вступу наших військ у Київ, я був нагло викликаний до Голови Ради Міністрів І. Мазепи в Кам'янець, який мені запропонував стати на чолі військової делегації для відповідних пересправ з делегацією Добрармії щодо військового порозуміння. Тут же мені були вказані члени помічники: урядовець V кл. Трепет, як заступник від міністерства закордонних справ, четар А. Певний — від Державної Інспектури, делегат від Галицької армії ще не був іменований. Директиви делегація мала одержати особисто від Головного Отамана. При моїй службовій визиті С. Петлюра передав мені папір, де були виписані шість головних точок, що очеркували моє завдання. Ось вони:

- 1) Головна Команда українських військ перша в світі розпочала боротьбу з більшовиками та провадить її протягом двох років;
- 2) Вона завжди змагала до утворення загального протибільшовицького фронту;
- 3) В сучасний мент Головна Команда українських військ вважає більшовиків найсильнішим ворогом;
- 4) Боротьба між двома протибільшовицькими арміями буде лише на користь більшовикам;
- 5) З свого боку Головна Команда УНР зробила все, щоб оминати сутичок з військами Добрармії: призначила особливу комісію для встановлення демаркаційної лінії, залишила Київ, не бажаючи непорозуміння;
- 6) Комісія має уповноваження на вирішення чисто військових питань, а тому просить комісію Добрармії висловити в цій площі свою думку щодо утворення демаркаційної лінії та спільної акції проти більшовиків.

Директиви малювали ясну позицію, що не потребувала коментарів, проте наважуюся й питаю Гол. Отамана: «А що, коли вони — просто скажуть — федерація, а потім військова угода». С. Петлюра глибоко замислився, чую, наче про себе сказав: «Ну, яка федерація»... далі наступила знову глибока

задума, я, як у штучному тумані... розумію, що розходиться про дуже болюче місце — схиляюсь, кланяюсь й відхожу.

Одержавши всі додаткові інструкції, склавши ще візиту п. Диктаторові ЗУНР, Держ. Секретареві С. Голубовичеві, та подбавши за грошовий аванс — виїжджаю з делегацією на ст. Хвастів, яка була визначена для нас як резервова до одержання наказу про виїзд на місце переговорів, — та використую цей переїзд, щоб побачитися з нашими вищими командами, з метою інформаційною.

Жмеринка. Штаб Дієвої Армії. Тут так само не було однієї позиції; — до того-ж мені сказано, що фахівці неукраїнського походження заявили своє лояльне становище супроти нового, можливого покищо, ворога й тим ускладнили службу й без того малозабезпечену відповідними робітниками; замість Начальника Штабу прийняв мене перший квартирмейстер Штабу, полковник ген. штабу Капустянський.

Уважливо, навколо великої стратегічної стінної мапи, ми з ним простудіювали ситуацію, на перше око, після умовних знаків, мало потішаючи: через південно-східну Одещину, північну Київщину й далі через Курщину та Вороніжчину аж до Поволжя, широко розкинулися шість армій Добровольців; по обрахункам Штабу загальна кількість чверть мільйону люда (з них перед нашим фронтом була четвертина). Перше приголомшуюче вражіння зменшилося, коли на моє прохання змалювати мені характер операцій Добрармії за останній час — я одержав відповідь: Добровольці пробували наступати то тут, то там, але ніде значного успіху не мали.

От. В. Тютюнника, на той час командарма УНР., який підійшов на кінець наших розмов, я бачив лише хвилино й міг обмінятися з ним тільки кількома незначними словами.

Винниця. — Начальна Команда Галицька, спинаюся довгий час у ген. Тарнавського. — Обідня пора — зустрічають мене біля столу скромненько, але порядно урядженому — подробиця на ті часи не зайва; щільно оточені булавною старшиною, ми говорили цілком свobodно, без жадних але, бо багато спільно було пережито. Відчувши завелику переоцінку Денікінських сил та прибільшену популярність його діла, я спробував довести старшинам протилежне, а саме, що за показною зовнішністю Добрармії ховаються великі хиби морального й політичного значіння, що саме ідеологічне заложення їх творить основу неминучого розкладу. Говорили ми чимало й про наші внутрішні дефекти, болі, незгоди, суперечки; згадували Галицьку кампанію, порівнювали. Вкінці з жалем лишаю місце постою Штабу.

Хвастів (околиця) — місце постою Ком. Київської групи ген. Кравса.

Не вважаючи на тактичні успіхи ген. Кравса, був він песимістом, а спірався в своїх доводах головно на цифри, на безрадне становище інтендатури, дезорганізацію підпілля, ролю Антанти в подіях на Сході, то що. Мені було дуже шкода цього коменданта, який здається й родився на те, щоб ніколи не покидати «капітанської рубки»; його доводи були мильні лише що до того, що поза Галицькою армією був вічно безнадійний хаос, нездібність українських наддніпрянських і регулярних військ до операцій (солом'яні вагони), до еволюції на краще.

III

Київ через добу (30—31. VIII) в українських руках; вражаючі оперативні контрасти. Генерал Кравс — делегат волею обставин. Делегація от. Бубели, поставлення нею справи визначує невдачу.

Під напором українських груп з південно-східнього заходу (група ген. Кравса) та відділів Добармії з південного сходу (група ген. Бредова) 30/VIII. вранці очистили більшість передмістя Києва, а пізніше дуже скорим темпом під атакою українських військ і саме місто, лишаючи противникам велику матеріальну здобич*). До нашої делегації, що в повнім поготівлі находилася увесь той час на ст. Хвастів — всі ці новини доходили швидко. Мимоволі ми були свідками того морального піднесення, з яким відбувався, в дуже скварні дні, другий наш похід на Київ, були свідками, як усе, що могло рухатися, потяглося в одному напрямку, щоб бодай здалека подивитися на «Золотоверхий». Тяжко було й нам, делегатам триматися здалека від усе захоплюючої сили цього руху та нас спиняв обов'язок: ми мусіли дождити повідомлення від Головної Команди, де й коли настане зустріч делегатів обох сторін.

Вранці 31/VIII. ми по черзі «вісимо» на телефоні, захоплюючи донесення з фронту, якими тішилися й ми, бо наше завдання починало набувати інших барв, але.... як часто це буває й як дорого дав би іноді чоловік, аби його не було... Напередодні 31/VIII., коли наші війська мали святочним походом перейти Київ, сталося те, що довго потім стискало серце кожного патріота... Що сталося, про це не люблять звичайно оповідати, проте мусимо признати, що за протоколярним виразом: «Наша армія дуже своєчасно відступила з під Києва на лінії Василькова» ховаються дуже прикрі спомини, — сталося те, що іншим словом, як «конфуз», назвати не можемо. Вчорашні герої обернулися в бранців, вті-

*) Л. Укр. Рев. т. II. кн. 4, ст. 16.

качів, а частинно в панікерів... Такий практичний зміст несподіванки.

Літопис Української Революції (під ред. О. Доценка), мало систематизований, але багатий на матеріали, часто одержані з перших рук — дає нам і для даного випадку чимало цінних донесень, оповідання чільних свідків і ми відсилаємо туди всіх, хто хотів би дослідити цю подію й, коли досліджувач вміє читати поміж рядками, тоді в нього явиться й ясна картина, чому оперативний успіх обернувся в «конфуз».

Мусимо відмітити те, що події 30—31/VIII. можуть також служити прикладом того, що найнижніший момент в операції є той, коли вперше визначилися ознаки успіху. Ті, що були учасниками Галицько-польської війни, мусять звернути увагу ще й на те, що на цей раз командування на рішачому напрямку було доручене популярному генералові, тоб-то вирівняні нарікання, чому це не було зроблено під Львовом (на Стрийсько-Дрогобицькому напрямку в критичні квітневі операції).

Тепер наступила черга й цьому генералові потерпіти від того, що зветься неповний „ensemble“ у праці: десь, якесь колісце може й невеличке, не виконало того, що було написано.

Перші, цілком вже певні дані я особисто одержав I/IX. зовсім рано від полк. Микитки**), тоді командіра 1-го Галицького Корпусу — вони були не гарні, вимальовувалася дуже неприємна перспектива й для нашої делегації; між иншим він передав мені, що на заяву ген. Кравса, що на ст. Хвастів чекає делегація, уповноважена вирішити всі справи військово-технічного порядку, — в штабі ген. Бредова йому було заявлено, що хай ген. Омелянович-Павленко й не приїздить — буде заарештований.

Я особисто останній погрози значіння не надавав, бо знав особисто Нач. Штабу Бредова, полк. Еверта (молодшого товариша по полку) й був певний, що він своїми впливами це унеможливить. Гріше було з виконанням нашого завдання, стрілецьких курінів та підготування бази для комісії от. бо очевидячки ми не були у Бредова бажаними гостями. Ген. Кравс опинився в ролі делегата на сполох, аби вирівняти найгостріші моменти, як от визволення Мазепинців, де-яких Бубели, яка не забарилася розпочати свою чинність.

Комісія от. Бубели одержала уповноваження ідентичні з нашими, але лише за підписом Нач. Команди Гал. Армії**),

*) Відомо, що обидва Штаби Корпусів I. і III. Гал. Армії були спочатку захоплені Деникінцями й випущені пізніше

**) Літопис Укр. Рев. т. II. кн. 4 ст. 162.

результат негативний, бо Бредовцям ходило про визнання нами гасла Добр. армії «Єдина Неділима Росія». Тимчасом війська наші відходили на свої попередні позиції, змарнілі, обдерті, запорошені, засмучені, наш вагон відвідують поодинокі старшини, які питають за свої частини. Як можемо, інформуємо, а на питання: Чому так сталося? — відповідаємо: «Стерпимо, Бог дасть буде краще», тощо й наш вагон, підлягаючи загальному розказові, потягнувся назад до ст. Попелюхи.

IV.

Добрармія з мотивів внутрішньо-політичних змушена прийняти делегацію від арм. Соборної України. Переговори 13/IX на Посту Волинському; два документи, як свідки доброї волі одних та безпідставної погорди других. Поворот нашої делегації до своїх військ ледві не коштував життя всіх її членів.

Підсумки.

Тимчасом і в Денікінців міраж про популярність його маршу на українські землі починає помалу розвіюватися, бо його зади у небезпеці: велико-тисячні повстанчі загони починають господарювати й на його комунікаціях з таким-же успіхом, як недавно перед тим у большевицькому запаллю.

Симптом надзвичайно добрий для нас, колиб не такі слова в доповіді Гол. Державного інспектора (1 вересня 1919): «Селяни прихильно відносяться до Українського Уряду, але національної свідомості не мають». Замітка ця свідчує, що момент соціальний все ще був для нас поперед інших, презервала цей добрий симптом на грізний і для нас.

Роля повстанців стає більш очевидною. Не спинятимусь на участі їх у боротьбі, що повним ходом розгорталася по обох берегах Дніпра, бо цікавий читач знайде про це чималий багатий матеріал у численних авторів. Годі, розуміється, заперечувати й значіння армії Махна, бо тоді був такий стан річей, що мала частина приложена своєчасно до певних зусиль, могла вже відігравати рішачучу роль, а Махнівці були знамениті вояки, добре озброєні та сильні своєрідною тактикою. Ніхто не відкинув пропозицій Махна, не відкинули його й Українці, а це очевидно не улекшило стратегічного становища Денікіна. І от з метою розкладу повстанчого руху, Штаб Добрармії робить спробу порозумітися з Українцями.

З початком вересня він сповіщає Уряд УНР., що делегація наша запрошується на 13-го на переговори десь у районі Києва.

Делегація наша доповнилася ще представником від Галицької Армії сотн. Мечником та в умовленім дні виїхала

нашою панциркою в напрямку на Хвастів. Десь на полустанку в нейтральній смузі нас перебрала панцирка Добрармії, більшість вояків якої, як виявилось, була з наших-же земляків!

На станції Хвастів ми були скоро пополудні. Полковник Терещук об'явив нам, що мабуть пройде певний час, поки буде все точно усталене щодо місця та години зустрічі обох делегацій, тому ми мали час на обід та відпочинок. Ідемо до буфету першої класи, яка з нашим прибуттям буквально наводнюється натовпом, між яким розпізнаємо «стару гвардію»: жандармерію, редакторів україножерних газет, діячів земських організацій, сестер-патронес, тощо, все це панство дивилося на нас, як на опереткових героїв. Під час обіду й по ньому ми були в центрі уваги, хоч тепер уже при нас «конвой» з трьох-чотирьох салдатів під командою унтер-офіцера — всі зодягнені в літні одяги бувшої російської армії. Безпосереднього контакту з натовпом ми вже не мали, але це не заважає одному із наших земляків наблизитися до мене й шепнути мені «У Денікінців діло швах». Ледві я обернувся, як мій інформатор зник. Хто він був, для мене лишилося загадкою.

Коло 5-ої нас повели далі, як нам було сказано — на Пост Волинський. Відвели нас місце у звичайному вагоні поміж іншими пасажирами, від яких нас відокремлено формально. Наш конвой, як і раніше, спокійний, льоальний, не виявляв бажань робити нам якісь прикrostи, навіть більше — підстаршина конвою заявляє мені, що добре мене пам'ятає по Катеринославу й наче в своє виправдання додає: «Мобілізували». Ми один другого розуміємо. Наш поїзд найзвичайнісний, їде собі помалу, все робиться так, як для проформи, ніщо не пригадує того великого діла, на вирішення якого нас так старанно виряджено.

Пост Волинський.

Вже сутеніло, коли нас комедантура станції довела до вагону, де перебувала делегація Добрармії. Перед вагоном два «Марковці» чи «Дроздовці», вже тепер не памятаю добре — салютують; вперше трактувалося нас більш-менше достойно.

Після звичайного взаємного представлення я й ген. Ніпенін, голова добровольчеської делегації представили собі членів делегації. В добровольчеській делегації відразу звертає на себе нашу увагу корнет Цімерман своєю призириливо бундючною поставою й солодковою чемністю. Ген. Ніпенін навпаки, був діаметрально-протилежний «лейтенантові» — вдумливий, спокійний, розважний, коректний до своїх політичних ворогів, він робив приємне враження, проте його залежність від корнета Цімермана, який очевидно серед представництва білих грав роллю «політ-кома», була очевидна.

Засідання розпочалося з прочитання зазначених вище шести точок.

Члени нашої делегації підкреслюють наглість справи, свою позицію підсилюємо ще тим, що в коритар, який утворився сам собою між нашими й добровольчими військами внаслідок київських подій, могла легко прослизнути на північ одеська група червоних (XIV. ар). Згода, на нашу думку, моглаб прибрати форму військової конвенції, на засадах політичної взаємної толеранції й оперативної співпраці з причин спільних завдань.

На наш проєкт нам прийшлося вислухати досить простору Цімерманову доповідь про те, хто вони, а хто ми; що представляють з себе добровольчі війська, а що наші; хто за ними, хто за нами — ясно, що в уяві цього «помічника» справа про нас представлялася мало цікавою. Це ще можна було стерпіти, бо хто може заборонити в подібних зустрічах представити свій «товар» у кращому вигляді — тому ми спокійно слухали, хоч почасти вже догадувалися, куди він гне. Дійсно з легкістю циркового акробата корнет з моментів військових перестрибнув на політичні й, недовго думаючи, заявив нам, що делегація добровольців вважає за передумову до військової конвенції політичну згоду, яку Головне Командування добровольців уявляє собі більш-менш в культурній автономії обшарів заселених українським людом, щ-ж-до Галицької Армії то про неї мають вони иншу перспективу.

Участь ген. Ніпеніна підчас цієї промови була дуже бідна — він лише час від часу кивком голови потверджував свою згоду з позицією Цімермана.

Я в імені делегації заявив ген. Ніпенінові, що наше розуміння ситуації розходиться з Цімермановим і що на підставі наших уповноважень я пропоную питання політичні усунути з порядку засідання — це перше, а друге, присутність між нами сотника Гал. Армії само вже зазначає нашу солідарність.

Мої колеги, М. Трепет та А. Певний пробували обґрунтувати позицію нашої делегації також під оглядом правничим і моральним, а вкінці здійсмають питання про силу уповноважень делегатів добровольців що до инших їх угруповань, напр. Одеської, де також уже усталена стичність.

Без сумніву добровольчі делегати могли непорозуміння з повновластю вияснити тут же, телеграфічно, але певно це не було їм на руку. Отже обидві сторони постановляють перервати переговори на короткий час, щоб делегація добровольців могла одержати нові уповноваження, одначе, як останній аргумент, Цімерман висуває питання про безпеку, якій підпадають обидві сторони з боку XIV совітської армії, що йшла на прорив з півдня на північ і була вже по їх відомостям у безпосередній близькості від Хвастова.

Рух XIV сов. армії на північ був з боку Команди Сов. Армії талановитим використанням неладів між антибольше-

вицькими силами на Правобережжю, які властиво самі творили лазівку, якою червоні, майже без великих втрат, переводили свій марш-маневр. З дальшого викладу видно, як наша делегація несподівано опинилася в безпосередній близькості від цієї большевицької групи.

Ми не засиджувалися довго, та Бредовці властиво нас і не затримували, скорше була якось похапливість та змагання за всяку ціну випровадити нас. Серед повної нічної тиші зі згашеними ліхтарями посувається в темряву, доморобний бронепоїзд Добрармії, яким вертаємо. Минають полустанки... раптом спиняється в чистому полі... Командір наказує нам висісти та йти далі самотою, без конвою, до наступної станції, де ми лишили свою панцерку, бо дальше просування поїзду він вважає небезпечним через те, що по його відомостям станція була вже в большевицьких руках.

Ми рішуче запротестували проти такого поводження з нами й він погодився підвезти нас ще кілька кілометрів. Минуло трохи томливого часу й ми маршируємо по шпалах, перед нами ще довгий, невідгідний марш. Та всьому буває кінець і ми вже підходимо до станції й бачимо, що вона зовсім опущена. Хтось із моїх супутників наводить єдиного мешканця станції, зовсім стару людину, від якої довідуємося, що наші мусіли опустити станцію з огляду на зовсім близьке отаборення «червоних». І от ми знову волічемося власними ногами. За поспішним маршем навіть і не почули тарахкотіння вагонетки, яка стиха поспішала нам назустріч. Все стирає час, пішли в непамять неприємні переживання, але малошляхетне поводження з нами Бредовців не забудеться.

Підсумки: Отже переговори не повелися. У своїх «Очерках великої смути» ген. Денікин пише так: «Тимчасом 31. серпня (13. IX.) на Пост Волинський прибула делегація вже від Українського Головного Командування, на чолі з ген. Омеляновичем-Павленком, з дорученням усталити демаркаційну лінію й згоду щодо спільної військової акції проти большевиків. Київська Команда, познайомивши делегацію з гаслами Добровольчої Армії, ухилилася від безпосередньої відповіді, обіцяючи запитати Ставку». Далі Денікин пише, що через недобру комунікацію він одержав доповідь генерала Ніпеніна лише 7. IX. (20. IX.) разом з тими проклямаціями, що їх наші літаки ширили по просторах України (т. V. ст. 254). — Не треба доводити, наскільки ці виправдання несерйозні: відповідальні люди вміють, коли це потрібне по їх переконанням, не одержувати своєчасно донесень — історія таких практик знає чимало. В чім же річ, а в тім, що ще від початку офензиви аж до 13/IX. наша стратегія знаходилася на службі провідників Добрармії — таким чином скрашував самий підклад всіх міркувань. Змусити антанту спів-

робітничати з нами з захованням нашої суверенності в українському питанню можливо було лише витворивши для Добрармії погрожуючої стратегічної ситуації, тоб-то робити те, що робили Поляки, стратегія яких ніколи не лила воду на чужий млин. Гарні мотиви Головного Командування: «Надаємо величезного значіння здобуттю Києва не тільки в політичному й моральному відношенню, але й у військовому й економічному через те, що з добуттям Києва ми перерізуємо весь зв'язок Півдня Правобережної України з Північню й таким чином все те величезне майно, яке мається на Півдні України, попаде в наші руки», як бачимо, не виправдалися на ділі.

11. вересня*) відбулася нарада, в якій взяли участь всі чільні на той час особи військові, політичні й державної інспектури. Тема, що робити далі? На цій нараді не могли не піддати розглядові минулий стратегічний план та витворену в його висліді стратегічно-політичну ситуацію. В даному разі нам цінна заява на цій нараді Начальника Штабу: «Я стояв, казав він, за похід на Київ і думаю, що був правий. Але ми не рахували на скорий хід армії Денікіна. Вимоги представників уряду щодо переходу в наступ на жаль сьогодні не відповідають нашому стратегічному положенню. Вже ми чули тут, що маємо нині лише 20000 багнетів...» Отже й тут знайшлося «але» і в цьому «але» властиво все й є. Уявімо собі, що Денікин ішов би помалу, запізнився — ми взялиб Київ. Червоні були грамотні в стратегії, не будемо змалювати їх, та й ресурсів мали досить. Невже вони дарували-б нам перемогу легкою ціною? Тож у нас лишилосяб тоді не 20000 багнетів, а значно менше, а хтож числиться зі слабим?! Крім того — деж принцип «часткової перемоги»? Денікин не змарнував свого успіху, тому й скористав. Мені невідомо, як мотивували свої погляди сторонники маршу на Одесу, але на мою думку всілякі намагання першими бути, чи в Києві, чи в Одесі, були лише водою на млин наших ворогів. Солідна постава на Одеському оперативному напрямі, а слабіша на Бердичівсько-Київському (що рівночасно не могла-б не відбитися позитивно на українсько-польських взаємовідносинах) булаб доцільніша. «Час» за нас робив своє діло — з кожним посуванням наперед — на задах Денікіна гуртувалися більші повстанчі угруповання (на кінець червня Денікин їх нараховує 22) — і не буде фантазуванням, коли скажемо, що такий стан річей витворював новий фронт, досі у нас невиданий, в науці військовій мало знаний, але в тогочасних умовах — фактор.

І ось та фаза, якою ген. Денікин схарактеризував «Положення становилось грозним і требовалось ісключительних мер**),

*) Див. ст. І. Мазепи: „Творена Держава“ (збірник пам'яті Петлюри).

**) Очерки Р. С. т. V. ст. 234.

наступила значне раніше й при зовсім відмінних взаємовідносинах сил, як то було на кінець червня, а тим самим і при відмінних впливах на хід подій, як в масштабі тіснішому, так і в більшому — світовому. Завваги Черчіля, Клеманса *) й ин. мали для Денікіна більше значіння — в такій відмінній ситуації йому розв'язати доводи мужів антанти було-б не так легко.

Щоб покінчити з цим боком справи, скажу, що цілком поділяю думку Денікіна: «Стратегія зовнішньої війни має свої закони — вічні, незмінні, що мають однакову вартість і для часу Цезаря, Ганібала, Наполеона й для минулої світової війни. Але умови горожанської війни, не порушуючи основних моментів стратегії, змінюють їх відносне значіння — іноді в такій мірі, що в очах поверхового спостерігача двоїться думка: не то фальшивий сам закон, не то відбувається його порушення**). Далі Денікін ілюструє це прикладами — лишимо їх, бо нам здається, що засліплений пишним розгортанням своєї офензиви він сам недоглядів дійсних чинників борні (не будемо їх пригадувати) й з погордою поставився до національного моменту, забуваючи, що слабкий фізично, але сильний духом й віруючий у своє майбутнє, падаючи в пропасть, може стягнути за собою й переможця.

Як би там не було, а фіяско 13. IX. кладе кінець всіляким ілюзіям та надіям, що в ролі доброзвичайного хлопчика ми можемо на щось здобутися. З цією датою розпочинається нова лінія нашої поведінки: ми беремо на себе ролю гальма всіх починів Денікіна, яка скоро дасть свої дійсні овочі та на жаль, обставини операцій наших військ, головно під оглядом санітарним, а внаслідок цього й під оглядом кількості, — були вже зовсім не ті, що на початку літа, — та й сили наших ворогів — червоних і білих Москалів представлялися не десятками, а вже сотнями тисяч. — Це все не могло не відбитися на психіці й тих, що вірили в свій месіянзм в українській справі й почували себе ще досить сильними, аби з відмінної стратегічно-політичної бази спробувати ще раз вийти на чинну позицію.

Тиждень пізніше, без оголошення, без формальних нот, — гармати й рушниці самі заговорили, тепер уже не лише на большевицькому, але й добровольчому фронті, якому довелося стати головним.

Одначе булоб хибою не спинитися ще раз на розгляді переведення самої операції. Знайдемо собі моральне задоволення в оцінці її наших солідних фахових сил, яким пощастило сполучити цю операцію зі своїм імям. Вони мають рацію — обидві армії маневрували відмінно та нехай нас не бен-

*) Очерки, V, 117.

** Тамже, ст. 255

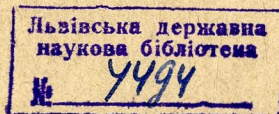
0,48 (1986)

РЛ
4494_у

тежить, що в своїх «Очерках Рус. Смуты» (т. V. ст. 254) Денікин пише: «В звязку з рухом від Полтави до Києва й від Одеси до Бірзули наших (денікинських) військ, що розбили на своєму шляху 12 і 14 совітську армію, Україні свобідно просунулися до лінії Київ—Умань—Бірзула». Що ж на це можна сказати? Хіба лише переможцєві все дозволено писати — правда мусілаб звучати трохи інакше, гідніше. Пляни оперативні повчаючі; військам дається можливість мати розмірно легкі успіхи; боеві одиниці зрівнюються між собою відвагою і впертістю, змагаються одна з другою за пальму першенства... Прегарний час, — згадка за другий похід на Київ буде жити довіку, бо брали спільно, в згоді, без поділу на Наддніпрянців і Наддністрияців.... В масах лишиться також згадка про саму можливість здобуття Києва: не повелося цим разом, пощастить иншим. Так само згадка про те, що там і там наші групи були переможцями; цих позитивних моментів не можемо скреслювати. Учасники походу на Київ, скаже історія, заслужилися перед Батьківщиною.

Перечитуючи літературу, що студіює події наших взаємин з ген. Денікіним, можемо яскраво відзначити серед чільних українських людей дві яскраві позиції: одна — «згода за всяку ціну», друга — згода з узглядненням заходів, що забезпечувалиб суверенність Української Держави. Я особисто вважав себе сторонником останньої позиції, вибираючи серед двох лих те, де відкривалися перспективи, витворювалася тривка позиція в майбутньому.

.....

М. ОМЕЛЯНОВИЧ ПАВЛЕНКО

старший

ПЕРЕГОВОРИ З ДОБРАРМІЄЮ

(Відбитка з календаря-альманаха
„Д н і п р о“ на рік 1931)

Л Ї В І В — — — 1930.